

Veress Dávid

„Ugyanaz legyen mindnyájunk törvénye és vallása”

A kereszténység felvétele Izlandon

„Ezer esztendő telt el a mi Urunk Jézus Krisztus testet öltésétől a nyárig, mikor a kereszténység törvénnyé lett Izlandon.”¹ A sarkkör alatt elterülő szigetországot rövid fennállásának legnagyobb vizsálya osztotta ketté az ezredfordulón. A pogányok és keresztények csoportja külön törvényt követelt magának, s amint legfontosabb forrásunk írja: „olyan közel voltak a harchoz, hogy senki sem tudta megmondani, mi lesz a dologból”.² 999 júniusának végén³ két keresztény hitre tért izlandi törzsfő tért haza Norvégiából, hogy az országos gyűlésen átadják a türelmét vesztett térítő király, Óláfr Tryggvason üzenetét: ha nem veszik fel a keresztiséget, a túszként udvarában tartott – és a sziget egészét szimbolizáló – legelőkelőbb négy izlandi ifjúra halál vár.⁴ A két törzsfő, Fehér Gizurr Teitsson és veje, Hjalti Skeggjason, szavát adta a királynak, hogy jobb belátásra bírja honfitársait, kilátásaikat azonban többen reménytelennek tartották, különösen az előző évi gyűlés után, ahol háromévi száműzetésre ítélték Hjaltit e rövid istenkáromló vers miatt:

„Vil ek eigi goð geija,
grey þykki mér Freyja.”⁵

„Istenekre csaholni ki gondolna,
de Freyja mintha szuka volna.”

¹ *Kristni saga* 2015: 71.

² Þorgilsson 2016: 83.

³ Hagymányosan 1000 júniusában. Tanult Ari ugyanazon nyárra helyezi a kereszténységet törvénybe vevő gyűlést, mint Óláfr Tryggvason király elését, amelyet 1000. szeptember 9-ére datál. A korban bevett szokás volt az év kezdetét szeptember 1-jével kezdeni, s mivel valószínűleg Ari is ezt a naptárt követte, így számára a király halála 1000-ben, míg a gyűlés 999-ben történt. Az általunk használt időszámítás szerint azonban mindkét eseményre 999-ben került sor. Einarsdottir 1964: 74–80, 107–126.

⁴ Tanulmányunkban megőriztük a szabályos óészaki írásjeleket és a nevek szokásos alanyesetragját. A rúnaábécéből került át a ma is használt izlandi betűkészletbe a „þ” (þorn), amelyet þursnak (óriásnak) is neveztek, és eredetileg mágikus, szerelmi örületet hozó rúna volt (Cleasby–Vigfusson 1875: 729). A „þ” egy zöngétlen, dentális réshang, kiejtése akár a *th*-é az angol *thing*-ben. A „ð” (eð) egy zöngés, alveoláris vagy dentális réshang, mint a *th* az angol *breath*-ben. Az óészaki „q” és „o” a 13. században egybeolvadt az „ö” magánhangzóban, kiejtése megfelel a magyar *ö*-nek. Az „æ” és „œ” közötti különbség szintén elveszett, s az előbbi maradt használatban, amelyet nagyjából az *áj* hanggal lehet visszaadni. Az ékezetek hosszúságot jelölnek, akár a magyarban, az óészaki „ā” kiejtése *au*-hoz, az „u”-é *ü*-höz hasonló. Az „y” és „ý” rövid és hosszú *i*-ként olvasandó.

⁵ Oddr Snorrason és az *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta* (Óláfr Tryggvason legnagyobb sagája) még két sort illeszt a vershez: „æ mun annat tveggja / Óðinn grey eða Freyja (Döntse el, kinek van

Az említett törzsfők végül barátaik, rokonaik és a keresztények támogatóinak oldalán érkeztek a perdöntő gyűlésbe, ahol az őket fogadó, pattanásig feszült hangulat ellenére nem került sor fegyveres küzdelemre. Az események e szerencsés alakulását egyesek a keresztények nem várt sokaságának, mások a mindkét oldalon mérsékletre intő, értelmes emberek befolyásának, megint mások isteni közbenjárásnak tulajdonították. Miután a tárgyalások világossá tették, hogy a törvény megbontása egyet jelent az ország biztos pusztulásával, a gyűlés egy választott döntőbíróat kért fel az ügyben való határozathozatalra. A döntőbíró általi megállapodás nagy múltra visszatekintő és jól működő intézmény volt ugyan a szigeten, s így voltaképp nem meglepő, hogy ehhez a megoldáshoz fordultak az izlandiak, a szóban forgó viszály azonban példátlan horderejűnek számított. Ennek az eljárásnak köszönhetően vált lehetővé a vérontástól mentes *kristnitaka*, vagyis az az egyedülálló történelmi esemény, melynek során először határozott egy ország *közösen* a kereszténység törvénybe vétele mellett, s közvetve ennek volt köszönhető az a 11. század második felében meginduló kulturális felvirágzás is, amely létrehozta a sagairodalmat, és az óészaki mitológia jelentős részét megőrizte számunkra.

Tanulmányunk középpontjában az európai történelem és vallástörténet e kivételes pillanata áll, melyet az idők során változó megítélés és eltérő olvasatok illettek ugyan, mégis egyöntetű érdeklődés, sőt gyakran csodálat övezett. A következőkben a történelmi előzmények, a korabeli társadalom és az érintett vallási elképzelések ismertetésén át árnyaltabb képet igyekszünk festeni a kereszténység izlandi felvételéről, valamint összevetjük azt a kontinentális skandináv országok párhuzamos folyamataival. Kiemelünk néhányat azon okok és kényszerek közül, amelyek módot nyújtottak a *kristnitakára*, és számba vesszük annak legfontosabb következményeit. Végezetül röviden kitérünk a térítések természetére és a két világnézet találkozásából létrejövő kereszténység sajátosságos, évszázadokon át meghatározó formájára. Módszerként a forráskritikának alávett írásos történeti kútfők egymással és különböző régészeti leletekkel történő összevetését alkalmazzuk.

FORRÁSOK

A kereszténység izlandi térnyerésének forrásait írásos és néma, belső és külső csoportokba sorolhatjuk.⁶ Néma forrásaink közé tartoznak a régészeti leletek és képi ábrázolások; külső forrás mindaz, amit nem izlandiak írtak le Izlandról. A keresztény kor előttről nem találunk belső, írásos forrásokat, mivel Skandináviával ellentétben a rúnaírás itt nem terjedt el. Ellenben igen élénk szóbeli

fortélya, / melyik a szuka: Óðinn vagy Freyja.)”. A tanulmányban szereplő fordítások mind sajátok.

⁶ Az alább kiemelt forrásművekkel kapcsolatos tájékozódáshoz: Syrett 2004; Pulsiano–Wolf (eds) 1993. Haki Antonsson nagy ívű összefoglalását nyújtja a skandináv országok kereszténységére való áttéréséről szóló hagyományoknak: Antonsson 2010.

hagyomány élt a szigeten, amely akár évszázadokon át is képes volt a fontosnak ítélt emlékek megőrzésére – elsősorban összegző strófák alakjában. A régészeti leleteken túl éppen ilyen, a későbbiek során sagákba és történeti munkákba foglalt versek állhatnak időben legközelebb magukhoz az eseményekhez. Az izlandi írott források kései mivolta (melyek 120–300 évvel a történetek után születtek), leírásuk keresztény közege és más „hiányosságaik” ellenére elmondható, hogy az északi országok sorában a kereszténységre való áttérésről a legjobb dokumentációt Izlandon találjuk.

A 9. századi skandináv térítések egyik legfontosabb forrása Rimbart hamburg–brémai érsek elődjéről, Ansgarról írt *Vita Anskarii* (Ansgar élete) című műve. Ahogy a két évszázaddal később működő Brémai Ádámnak az 1072 körüli *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (A hamburgi egyház főpapjának viselt dolgai), úgy Rimbartnek is két célja lehetett művével: az érsekség dicsőségének növelése és területi joghatóságának igazolása. Míg azonban Rimbart korabeli eseményekről adott hírt, és maga is munkálkodott térítőként, addig Ádám mester leginkább hallomásokra támaszkodott, jóllehet az érsekségéhez földrajzilag és kulturálisan közel eső történetekről többé-kevésbé megbízható információkkal szolgál, és nála olvashatunk először a kereszténység izlandi felvételéről. A külső források közül megemlítendőek még a norvég törvények (így a nyugat-norvég *Gulapinglög* vagy a Trøndelag környéki *Frostupinglög*), amelyek írásba foglalásuk előtt az első izlandi törvénykönyv alapjaiként szolgáltak. A Theodoricus Monachus néven író, norvég bencés szerzetes 1177–1188 körüli *Historia de antiquitate regum norwagiensium* (A régi norvég királyok története) című rövid krónikája a korabeli keresztény történelemszemlélet egyik mintapéldája. A mű tizenkettedik fejezete a *kristnitakát* mutatja be ebből a sajtóságos szemszögből.

Belső forrásaink közül a több nemzedéken át lejegyzett, de túlnyomórészt a 12. század végéről származó szövegeket tartalmazó *Landnámabók* (A honfoglalás könyve) és Tanult Ari Þorgilsson 1122–1133 között írt *Íslendingabókja* (Az izlandiak könyve) a legjelentősebbek. Az izlandi történelem kezdetéről szóló *Landnámabók* öt – összegyűjtőik után elnevezett – kéziratos gyűjteményben maradt fenn, az ezeket megelőző két változat azonban sajnos elveszett. Hivatkozások és történelmi hitelességre való törekvés tekintetében Tanult Ari egészen kivételes szerző, ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a 12–13. század egyik legtekintélyesebb keresztény családjához, a Haukadælirökhöz tartozott, s lényegében kizárólag a délnyugat-izlandi hagyományt foglalta munkájába. Tárgyilagos hangú leírásában a csodás elemeknek nyoma sincs, saját felmenői jelentőségére azonban túlzott hangsúlyt fektetett, s a norvég királyokhoz fűződő rokonszenve – akár akaratlanul, de – mindenképp befolyásolta az eseményekről alkotott képét. Az izlandi törvények becikkelyezése az *Íslendingabók* szerint 1117–1118-ban vette kezdetét.⁷ Az első törvényeket a késő 13. századi kéziratokban ránkmaradt *Grágás* (Szürkelúd) című összeállítás tartotta fenn.

⁷ Þorgilsson 2016: 89.

Az ezredforduló eseményeitől már jóval távolabb eső, 13. századi források jobbára kolostori környezetben születtek, mivel azonban több hagyományból táplálkoztak, olykor a korábbi leírásokban sötétben maradó részleteket is képesek megvilágítani. Közülük a legfontosabb a *Kristni saga* (A kereszténység története), az izlandi egyháztörténet rövid összefoglalása. A kereszténység felvételéről más sagák is említést tesznek, többek közt a *Njáls saga*, a *Laxdæla saga*, az *Eyrbyggja saga* és a *Vatnsdæla saga*, amelyek elbeszélései jobbára egybecsengenek. Írott forrásaink tekintélyes szerepet tulajdonítanak az izlandi térítésekben Óláfr Tryggvason norvég királynak, így a kifejezetten róla szóló három sagát érdemes még megemlítenünk: Oddr Snorrason bencés szerzetes 1200 előtti, eredetileg latin nyelvű, de csak izlandi fordításban fennmaradt munkáját, a Snorri Sturluson *Heimskringlájában* (Földkerekség, 1230 körül) található változatot, valamint a kereszténység felvételének 1300 körül írt legbőbeszédűbb kútfőjét, az *Óláfs saga Tryggvasonar en mestát*.

AZ IZLANDI HONFOGLALÁS ÉS A SZIGET TÁRSADALMA 1000 KÖRÜL

Izland első lakosai keresztények voltak. A *Landnámabók* és az *Íslendingabók* egyaránt beszámol arról, hogy a honfoglalás kezdetekor a mai izlandiak ősei elvonnultságban élő ír szerzeteseket találtak a szigeten, akiket *paparnak* neveztek. A 8. század során Írországban hanyatlásnak indult a hagyományos kolostori élet, ami elsősorban a földi javak felértékelődésében és a vallásos élet elhanyagolásában nyilvánult meg. Ezt követően a remeteség új fajtája alakult ki, melynek követőit *Céli Dé*nek, óészaki nyelven *kúldearnak*, azaz Isten szolgáinak nevezték. Az askézis nagyobb jelentőséggel bírt számukra a tanulásnál, s nyugalmukat a távoli szigetek magányában keresték.⁸ Az izlandi források híradásait alátámasztja az ír származású Karoling-kori szerzetes és földrajztudós, Dicuil 825 körül írott műve, a *Liber de mensura orbis terrae* (A földgolyó felméréséről). Ennek alapján harminc évvel a könyv megírása előtti nyáron telepedtek le először remeték Thulén, akiknek elmondása szerint olyan világosak voltak az ottani éjszakák, hogy éjfélkor úgy dolgozhattak (illetve olyan könnyen vehették ki a tetveket az ingükből), mintha fényes nappal lett volna. A leírás szerint a szigettől északra, egynapi hajóútra fagyos volt a tenger, így a szerző biztosan Izlandot értette Thule alatt.⁹

A sziget egyik első északi felfedezőjétől, a norvég Flóki Vilgerðarsontól kapta nevét, aki 865-ös látogatásakor nem volt különösebben jó véleménnyel az újonnan talált vidékről:

⁸ Gíslason 1990: 224. Általában a *Céli Dé* kapcsán: O’Dwyer 1981; Follett 2006.

⁹ Dicuil 1967: 75–77.

„A tavasz igencsak hideg volt. Flóki felment egy hegytetőre, északnak nézett, és a hegy túloldalán meglátott egy jégtablákkal teli fjordot. Izlandnak nevezték el ezért a földet, amint azóta is hívják.”¹⁰

A hagyomány 874 körülre teszi a honfoglalás kezdetét, s az időpont helytállóságát immár régészeti leletek is alátámasztják.¹¹ Az első honfoglalók két irányból érkeztek: Skandináviából, kiváltképp Norvégiából, ahol ekkoriban kezdett kialakulni az egységes központi hatalom és feudális berendezkedés, valamint Írországból és a kisebb atlanti szigetekről, ahol már korábban letelepültek a helyi lakossággal keveredő északiak. A nevek és DNS-vizsgálatok alapján a férfi honfoglalók többsége Norvégiából származott. Néhány önálló kelta telepésről is hallunk ugyan forrásainkban, a tisztán kelta felmenőkkel bíró emberek többsége azonban nő volt, vagy rabszolgaként került a szigetre.¹²

A földek birtokbavétele nem nélkülözte a vallási vonatkozásokat. Izlandhoz közeledve a leendő honfoglalók tengerbe vetették trónusaik tartóoszlopait (*öndvegissúlur*), és tanyáikat ott építették fel, ahol azok partra vetődtek. Ezek a vallásos áhítattal övezett, gyakran istenfejekkel díszített oszlopok a háztartás legfontosabb tagja, a családfő ülőhelye körül álltak a lakóhelyül szolgáló csarnokok északi, napnak néző oldalán. Az oszlopok jelentőségét mutatja, hogy az egyik honfoglaló, Hallsteinn Þórólfsson még a fiát is feláldozta Þórrnak annak reményében, hogy az Isten segít azok megtalálásában.¹³ A Norvégia és Izland közti vallási és kulturális összetartozás kifejezésekként voltak, akik földet vittek magukkal egykori csarnokaik alól, mások máglyaégetés keretében szentelték meg, nevezték el és vették birtokba új földjeiket.

A kutatók a helynevekben, történeti munkákban és sagákban gyakran előforduló *hof*okat sokáig a csarnokoktól különálló, a keresztény templomokhoz igen hasonló és korábban azok helyén álló kultuszközpontoknak gondolták. A sagákban olvasható érzékletes leírásokat azonban óvatosan kell kezelnünk keletkezésük korának rájuk gyakorolt hatása miatt – jóllehet forrásértéküket sem szabad teljesen kizárnunk. Olaf Olsen 1966-os *Hørg, hov og kirke* című művében arra a következtetésre jutott, hogy egy *hof* nem lehetett különálló szentélyépület. Úgy vélte, a közösségi kultuszt a vallási vezetők csarnokaiban gyakorolták, s az áldozatokhoz kapcsolódó ünnepi lakomák során a hely maga is szentté vált.¹⁴ Olsen állásfoglalásának hatására a korábbi elképzelések évtizedekre mellőzöttekké vál-

¹⁰ Jónsson (ed.) 1900: 131.

¹¹ Vésteinsson 1998: 2–4. Az írásos feljegyzések és több kormeghatározási módszer eredményeit összevetve a jelenlegi tudományos álláspont 871-re teszi a honfoglalás kezdetét, plusz-mínusz két év eltérést megengedve.

¹² A DNS-vizsgálatok alapján a férfi honfoglalók 66%-a skandináv, míg a nők 60%-a kelta felmenőkkel bírt. Helgason et al. 2000.

¹³ A szakasz egyedül a *Landnámabók Hauksbók*ban megőrzött változatában olvasható. Þórsnesnél állt egy Þórssteinnak (Þórr köve) nevezett szikla, amelyen a feláldozott emberek gerincét törték meg. Jochens 1999: 627–628, 30. jegyzet.

¹⁴ Olsen 1966: 277–280.

tak, ám az 1990-es évektől kezdve több olyan épületet is feltártak Skandináviában, amelyek egykor önálló szentélyként működhettek.¹⁵ Egyetértünk Gro Steinslanddal, aki szerint nem célravezető az egész északi kultúrkörben közös kultuszgyakorlatot keresnünk, mivel az a helyi sajátosságoknak és lehetőségeknek megfelelően alakult. A különálló szentélyépületek létezésének lehetőségét semmi sem zárja ki, ugyanakkor építésük sem volt előírva.¹⁶ Izlandon különálló templomoknak eddig nem találták nyomát, de ezek feltehetőleg nem is voltak szükségesek, hiszen a csarnokok eredendően magukban foglalták a szentélyek helyét.¹⁷

„Amikor Széphajú Haraldr egész Norvégia királya lett, minden tartomány (*fylki*) felé egy *jarlt* helyezett, akik alá legalább négy *hersir* (uraság) tartozott” – írja Snorri Sturluson.¹⁸

A *hersirek* politikai és katonai feladatok mellett vallási funkciókat is elláttak, kötelességeik közé tartozott például a *hofok* fenntartása. Ebben az izlandi társadalom legnagyobb hatalmú szereplőjéhez, a *goðik*hoz voltak hasonlatosak, akik a szövegekben gyakran *hofgoðik*ként fordulnak elő. A norvég szabad paraszti társadalom mintájára szerveződő izlandi struktúra ideáltipikus képét legjobban az *Íslendingabók* és a *Grágás* tárja elénk. A törvény alapja a *mannhelgi*, vagyis az ember becsületének sérthetetlensége volt, amely egyben a szabadok és a rabszolgák közötti legmarkánsabb megkülönböztető sajátosságot is jelentette. A fegyverviselési joggal és saját háztartással bíró szabad parasztok, a *bóndik* és családjaik alkották a legkisebb és legerősebb gazdasági-társadalmi egységet. Egy háztartást egy házaspár, azok gyermekei, szolgálói és a velük függési viszonyban álló rokonok tették ki; mindegyik háztartáshoz saját szántóföld, kaszáló, legelő és állatállomány tartozott. A háztartás összes tagjáért a családfő felelt, s a politikai érdekvédelem jogok – a felnőtt fiúkat nem számítva – egyedül őt illették meg.¹⁹ Minden szabad embernek kötelező volt valamely háztartáshoz tartoznia, amely a szolgák és más földnélküliek számára olykor saját rokonságuknál biztosabb alapot nyújtott a mindennapokban. Évente kétszer, előre meghatározott napokon háztartást lehetett váltani.

A szabadok társadalmi rétegei ugyan nem különültek el határozottan, és az arisztokráciára sincs megfelelő szó az óizlandi nyelvben, mégis mindenki számára világos volt, hogy vannak emberek, akik születésüknél fogva „jobbak” másoknál. Ezt a különbséget olyan kifejezésekkel illették, mint: *göfungr* (nemes, tiszteletré méltó), *kynborinn* (nemes születésű), *stórmenni* (hatalmas, előkelő ember) vagy *góðrar ættar* (jó családból származó).²⁰

¹⁵ Sundqvist 2016.

¹⁶ Steinsland 2005: 288–289.

¹⁷ Gunnell 2001: 25.

¹⁸ Sturluson 1893: 104.

¹⁹ Vésteinsson 2000: 287.

²⁰ Vésteinsson 2000: 287.

A *bóndik* egy szabadon megválasztott *goði* követői, gyűlésbelije (*þingfaramenn*) voltak. Ahogy a gazda a háztartásáért, úgy a *goði* az alatta lévőkért felelt, védelmet nyújtott számukra, és képviselte érdekeiket, míg azok mindezért cserében a különböző viszályokban és peres ügyekben támogatták őt. A *goði* hatalma a rögzített határok nélküli *goðorðra* terjedt ki, ennek nagysága pedig a követők számából és erejéből fakadt. A szabad ég alatt tartott rendszeres gyűlések intézménye (*þing*) a germán társadalmak mindegyikét jellemezte. Ezek alkalmával találkozott és vitatta meg sérelmeit az egy *goðorðba* tartozók közössége, ekkor cseréltek gazdát a termények, ez volt az üzletek, új barátságok és peres ügyek ideje.²¹

A JOG

„Azt is elmondták a bölcsek, hogy hatvan esztendő alatt települt be egészen Izland.”²² Ezzel nagyjából egy időben, 930-ban alakult meg ugyanitt az első nemzetgyűlés Európában, a két hétig tartó *alþingi*, amelyre minden év júniusában, a viszonylag könnyen megközelíthető Øxará folyó menti Þingvelliren került sor. Ezt az intézményt érdemes részletesebben megismernünk, hiszen nemcsak az izlandi társadalom működésének motorja volt, de a kereszténység felvételében is megkerülhetetlen szerepet játszott. Az izlandi népuralom, a *þjóðveldið*, egyfajta szabad paraszti, képviseleti államforma vagy barbár köztársaság volt, amely – a korban egyedülálló módon – király, végrehajtó hatalom és tartósan fennálló hadsereg nélkül működött, így leginkább egy közös törvényekkel és bírói testülettel rendelkező, de bizonytalan alapokon nyugvó törzsszövetség lehetett. Az országot az égtájaknak megfelelően négy közigazgatási egységre (*þjóðungar*) osztották, amelyekben három-három *þing* volt kijelölve, élükön ugyanennyi *goði*val. A legnépesebb északi negyedben később négy gyűléshelyet jelöltek ki, így az eredetileg 36 főben meghatározott *goðik* száma 39-re, majd egy 965-ös reform következtében 48-ra nőtt, amivel az *alþingin* képviselt régiók politikai súlyának aránytalanságán kívántak javítani. Az újonnan kinevezett *goðik* nem bírtak saját *goðorð*dal, csupán a jogszabályozó-bírói testületben (*lögretta*) vettek részt.²³

A régi törvények tanulmányozása, összegyűjtése és egyesítése okán néhány évvel az *alþingi* megalapítása előtt Norvégiába küldött első törvénymondó (*lög-sögumaðr*) után Úlfjótr törvényének (*Úlfjótslög*) nevezték el az ország egységét biztosító jogalapot, amelyből a *Landnámabók Hauksbók*ban található változata megőrzött néhány részletet.²⁴ A hároméves ciklusra szóló törvénymondói hivatal Izland egyetlen fizetett tisztsége volt, betöltőjét a *goðik*ból és tanácsadóikból álló bírói testület választotta. A *lög-sögumaðr* minden évben kikiáltotta a törvé-

²¹ Pulsiano–Wolf (eds) 1993: 10.

²² Þorgilsson 2016: 78.

²³ Dennis–Foote–Perkins (eds) 1980: 189–193.

²⁴ Olaf Olsen későbbi szerzők rekonstrukciójaként beszél róla. Olsen 1966: 34.

nyek egyharmadát a törvénykövön (*Lögberg*) állva, kihirdette az eljárás menetét, hivatalos bejelentéseket tett, valamint tanáccsal szolgált a hozzáfordulók számára a jogot illetően.

Az *alþingi*n négy 36 főből álló bíróság (*þjórdungsdómar*) működött, melyeknek lényegében egyhangú döntést kellett hoznia ahhoz, hogy egy ítélet jogerős lehessen.²⁵ Ha hatan eltérő véleményen voltak a bírák közül, az ügy holtpontra jutott, és az eljárást megszüntették.²⁶ Az enyhébb kihágásokat jóvátétellel büntették, melynek mértékét az okozott kártól és a részt vevő felektől függően egy választott döntőbíró szabta ki. A perek többségében azonban teljes (*skóggangr*) vagy részleges (*þjörbaugr*) száműzetéshez folyamodtak. Teljes száműzetés esetén az elítéltet véglegesen kiközösítették a társadalomból, s így az nem sokban különbözött a halálbüntetéstől. Tulajdonától megfosztva, étel vagy szállás reménye nélkül kellett elmenekülnie, bujdosása közben pedig bárki szabadon megölhette. A részleges száműzetés három évre szólt, és jószágvesztéssel járt, de az ideiglenes lakhatás és utazás joga megillette az elítéltet.²⁷ Végrehajtói hatalom hiányában a sértett félre – beleértve annak egész családját és támogatóit – hárult az ítéletek be- és végrehajtása.

A korabeli társadalomban a nők számos tekintetben egyenlő megítélés alá estek, mint a férfiak. Földet foglalhattak, háztartásokat vezethettek, és a 10. századig pereket is indíthattak; a törvénykezés számos folyamatában azonban sosem vehettek részt, később lényegében kiszorultak belőle, a kereszténység megszilárdulásával pedig teljesen alárendelt helyzetbe kerültek.²⁸

A VALLÁS

Ahogy a kontinentális skandináv országokban, úgy Izlandon sem volt mindenkire kiterjedő, egységes vallás a kereszténység törvénybe vétele előtt. A *Landnámabók* szerint az első telepések között voltak pogányok, keresztények, tartózkodók, de még olyanok is, akik nem istenekben, hanem a maguk erejében és képességeiben bíztak. Ez utóbbiakat „istentelen” (*goðlauss*) jelzővel illették, és azokat is közéjük sorolták, akik nem mutatkoztak hajlandónak az áldozatok bemutatására. Az, hogy valaki a saját erejében hitt (*trúðu á mátt sinn*), egyaránt jelenthette, hogy varázserőt, természetfeletti képességeket tulajdonított magának, de azt is, hogy fizikai erején és értelmén túl másra nem támaszkodott.²⁹

²⁵ Egy bírónak szabad, házzal rendelkező, felelősségteljes és legalább tizenkét esztendőes férfiembernek kellett lennie. Finssen (ed.) 1974: 38–39.

²⁶ Nem sokkal a kereszténység törvénybe vétele után (1005 körül) felállították az immár többségi döntésen alapuló, fellebbezési ötödik bíróságot (*fimmtardómr*), amely biztosította, hogy egy helyesen kivitelezett per legkorábban a következő tavaszi *þíngin*en, de legkésőbb a második *alþingi*n lezárulhasson. Dennis–Foote–Perkins (eds) 1980: 83–88; Jóhannesson 1974: 70–74.

²⁷ Dennis–Foote–Perkins (eds) 1980: 7–8.

²⁸ Jochens 1998: 113–114.

²⁹ Aðalsteinsson 1978: 26.

A feltehetőleg elterjedt szinkretizmus egyik szembeszökő példáját adja a honfoglaló Vézna Helgi esete, kinek „hite nagyon kevert volt; hitt ő Krisztusban, de Þórrt hívta segítségül a bajban és tengeri utazások alkalmával”.³⁰ Tanyájának helyét Þórrtól tudakolta ki, de Kristnesnek nevezte el, majd a már Izlandon született leányának a Þorbjörg nevet adta.

A *god̄ik* az ország társadalmi és jogi életén túl kulcsszerepet játszottak a hivatalos kultuszban is. Nevük a pogány korban semleges nemű és majd minden esetben többes számban álló *god̄*, isten szóból eredt. Voltaképp a kultuszhely őrzőjét, illetve az áldozatok papját értették e tisztség alatt, s ahogyan már korábban említettük, a közösségi áldozatokra az ő csarnokaikban, a *hof*okban került sor.³¹ A *god̄ik* feladatait és az áldozatok – feltételezett – mibenlétét legjobban Úlfhljótr törvénye és az *Eyrbyggja saga* világítja meg. A törzsfők csarnokaiban egy meghatározott súlyú arany karkötőnek kellett lennie, amelyet a gyűlésen elnöklő *hofgoði* viselt. Ezt a gyűlés előtt feláldozott állat vérébe mártották, s a felszólalók az ékszerre tett esküjükkel igazolták, hogy a törvényekhez tartják magukat, mondván: „Freyr és Njörðr és a mindenható *Áss* (isten) úgy segítjen.” A keresztény korban a formula lényegében változatlan maradt – eltekintve attól, hogy immár a keresztre és a keresztény Istenre tették az esküt.³²

„Mindenki fizessen adót a *hof*nak, és legyen köteles követni a *hofgoði*t minden útján, ahogy a gyűlésbeliek is kötelesek a törzsfőket követni manapság, és a *goði* saját költségén tartsa fenn a *hof*ot, hogy az ne roskadozzék; és tartson áldozati lakomákat benne” – írja az *Eyrbyggja saga* negyedik fejezete.³³

Dag Strömbäck szerint a saga a korabeli hiedelmek és szokások egyik legmegbízhatóbb kútfője, az itt mondottak pedig a törvénykönyv vonatkozó szakaszaival is összhangban állnak, így viszonylag magabiztosan fogadhatjuk el a benne foglaltakat.³⁴

Az áldozatokban voltaképp a *do ut des*, az „adok, hogy adj” elve valósult meg, hiszen az – elsősorban barátoknak tekintett – istenekről úgy tartották, erejük az áldozatoktól függött. Egy helyesen bemutatott áldozattal az emberek csapásokat kerülhettek el, győzelmet, jó termést és békességet szerezhettek. A *Heimskringlában* található *Saga Hákonar góðá*ban (Jó Hákon sagája) egy trøndelagi áldozat leírását olvashatjuk, amely nagyjából a következőképp zajlott: a Trondheim környéki parasztok összegyűjtik az áldozathoz szükséges hozzávalókat a templom-

³⁰ Jónsson (ed.) 1900: 193.

³¹ Strömbäck 1975: 39.

³² Jochens 1999: 640–641.

³³ Sveinsson–Þórðarson (eds) 1935: 9.

³⁴ Strömbäck 1975: 42–43. A Mývatn melletti Hofstaðirban végzett feltárások is alátámaszthatják az előbbieket: ezen a helyen egy 36 méter hosszú, szélein 6, közepén 8 méter széles, kőalapon nyugvó, oszlopokkal megtámasztott háromszatú csarnokot ástak ki, melynek egy központi pontján különböző állatsontokat, köztük lovakét és ökrökét találták. Sundqvist 2016: 150–155.

ban, az állatokat feláldozzák, vérüket az oltárra, az épület falaira és a gyülekezetre fröcskölük, majd a törzsfő megáldja az áldozati ételt és italt. Ezután a szertartásra készített sörrrel köszöntik az isteneket. Óðinnól győzelmet, Njörðrtől és Freyr-től bő termést, békességet remélnék. Legvégül az ősök sírhalmain mutatnak be italáldozatokat.³⁵ A leírás hitelességével kapcsolatban korábban felmerülő aggályok – a pohárköszöntők kivételével – mind alaptalannak bizonyultak az újabb kutatások szerint, vagyis a *hofok*ban bemutatott áldozatok ehhez igen hasonlóak lehetnek.³⁶ Az istenek tehát az őket tápláló áldozatok fejében szövetségre léptek az emberekkel, amely mindaddig érvényben maradt, amíg valamelyik fél el nem mulasztotta teljesíteni a kötelességét. Izlandon elsősorban Freyr és Pórr tisztelete terjedt el a felsőbb rétegek körében (és ezáltal a közösségi vallásgyakorlatban), Óðinn legfeljebb a költők számára volt jelentős istenség, és sosem bírt kiterjedt kultusszal.³⁷ Az izlandiak földműves és állattartó társadalmában a legnagyobb hangsúlyt a termékenységkultuszok kapták, amelyekben a *gyðják*, a papnők kitüntetett szerepet tölthettek be.

Az *Eddák*ból és szkaldikus költeményekből ismert uralkodó istenek a nép számára távolinak tűnhettek, az ő vallásosságukra inkább egyfajta animizmus, illetve kisebb szellemlények kultusza volt jellemző. Forrásainkban számos lényről hallunk, így sorsistennőkről (*nornir*), védelmező szellemekről (*disir* és *fylgjur*), trollokról, óriásokról (*jötnar*), törpékről (*dvergar*) és tündérekről (*álfar*), amelyek fontos részét képezték az emberek mindennapjainak. Legtöbbjük a természethez kötődött, de sokan a családhoz, házhoz és annak közvetlen környezetéhez tartoztak. Többen érveltek amellet, hogy a kereszténység előtti vallási hagyomány helyi, térségi és térség feletti szinteken zajlott a skandináv társadalmakban. Eszerint a helyi kultuszokat a háztartásokban, a térségieket a *hofok*ban, a térségfelettieket központi áldozati helyeken üzték, s a három igencsak különbözhetett egymástól.³⁸

A korabeli vallási elképzelések leghitelesebb nyomai általában a temetkezési szokásokban érhetők tetten, ám ezek Izlandon meglehetősen egyszerűek voltak. A honfoglalás idején leginkább jelzés nélküli, szegényes sírhalmokba temetkeztek, ritkábbak voltak az égetéses hajótemetések és a csónakokra borított sírhalmok. A holttestek mellé csupán az életük során használt legszükségesebb tárgyakat temették: szerszámokat, konyhai edényeket, fegyvereket. Míg a gazdag skandináv hajótemetőkhöz hasonló leleteknek nyoma sem volt a szigeten, az itteni sírokból került elő a legtöbb lócsontváz és lovas felszerelés.³⁹ A hajók és lovak túlvilági utazás képzetét sejtetik, a széles körben gyakorolt halotti kultusz azonban az ősök közelmaradásával kapcsolatos hiedelmekre enged követ-

³⁵ Sturluson 1893: 186–187.

³⁶ Aðalsteinsson 1978: 20–21.

³⁷ Johannesson 1974: 118–119.

³⁸ Sanmark 2004: 149.

³⁹ Eldjárn–Friðriksson 2000: 609.

keztetni. Ez a – látszólagos – ellentmondás feltehetőleg többes lélekképzetekkel magyarázható.

Ebből a vázlatos áttekintésből is kitetszik a kereszténység előtti vallásosság sokrétűsége. Az egyházhhoz hasonló szervezettséggel és tanítással nem bíró pogány kultuszok egyrészt a mindennapi élet részét alkották, másrészt az év ritmusát szervezték az ünnepek és politikai gyűlések által. A *god*-ök és *þing*-ök pogány vonatkozásokkal is bírtak, így a keresztények lényegében teljesen ki voltak rekesztve a közügyekből. Az ebből fakadó – és egyre fokozódó – elégedetlenség a kereszténység törvénybe vételének egyik fontos tényezője lehetett. Ennek tárgyalása előtt azonban a térítésekről kell szót ejtenünk.

SKANDINÁVIAI TÉRÍTÉSEK

Skandináviában az új hit térnyerése a viking kor egészén át, sőt korábban is zajlott, jóllehet számottevő keresztény jelenlétnek egészen a 9. századig nem találjuk nyomát. Néhány északi utazó még a Nyugatrómai Birodalom bukása előtt találkozhatott keresztény közösségekkel és szentélyekkel, a 8. századi kereskedelmi utak kiépültével pedig többek közt a Baltikumban és Dorestad piacán volt lehetsége a skandinávoknak kapcsolatba kerülni keresztény kalmárokkal.⁴⁰ A későbbiek során ugyanezek a kereskedelmi utak segítették elő a Rajnától északra élő germán törzsek elérését az első térítők számára.⁴¹ Bizonyos keresztény elemek és viselkedési minták átvételére sor kerülhetett a katonai táborokban, királyi és császári udvarokban is, ahol jelentős számú északi zsoldos szolgált az uralkodók testőrségeiben. A kereszténység terjedésének folyamatát azonban a – korabeli hajózási és hajóépítési tudás legmagasabb fokát birtokló – skandinávok által elfoglalt kelta és már kereszténnyé lett germán területeken élő lakossággal való keveredés indította el. A romantikus viking képzetekkel szemben az északiakra leginkább vallási-kulturális nyitottság és rugalmas alkalmazkodás volt jellemző. Egyesek közülük egészen beolvadtak az idegen közegbe, mások egyszerűen hozzáillesztették Krisztust az általuk tisztelt istenségek panteonjához.⁴²

A kontinentális térítéseket két szakaszra oszthatjuk: a tántoríthatatlan első misszionáriusok idejére, akiknek működése az ismeretlen területekre való beutazást, a helyi vezetők vagy uralkodók felkeresését, bizalmuk elnyerésére és megkeresztelésükre tett kísérleteket, valamint a térítések központjaként működő templomok felépítését foglalta magába. Ezt követően már nem a külhonból érkező térítők, hanem a kereszténnyé lett skandináv uralkodók vezették a térítéseket,

⁴⁰ Dorestad kora középkori kereskedőváros volt a mai Hollandia Utrecht tartományának délkeleti szegletében, a Rajna deltájában. A település egy római erődítmény helyén épült, és a 7–9. században élte fénykorát, ekkoriban a térség egyik legfontosabb kereskedőközpontjának számított. Sawyer 1982: 70.

⁴¹ Sawyer–Sawyer 2003: 147.

⁴² Jochens 1999: 632.

akik új törvényeket adtak, s azokat elfogadtatták országuk népével. Mindkét szakaszban volt példa a térítők politikai-vallási törekvéseivel szembeni ellenállásra, ennek mértéke azonban az enyhe rosszallástól a nyílt lázadásig a legkülönbözőbb formákat öltötte.⁴³

Elsősorban „a frízek apostola”, a Northumbriából származó Willibrord tartott prédikációkat a dánok között a 8. század elején, a helyiek ellenségessége miatt azonban hamar feladta eredeti szándékát, és – a későbbi térítések reményében magához vett – harminc fiúval együtt visszatért a frízek közé. A próbálkozását követő száz évben nem hallunk újabb térítőkről a térségben, míg Nagy Károly fia és örököse, Jámbor Lajos újra nem indította az északi térítéseket.⁴⁴ Kihasználva az éppen dúló dán trónviszályt, a király az egyik trónkövetelőt, Harald Klak Halfdanssont vette pártfogásába. 823-ban Ebbo, Reims érseke, majd Harald három évvel későbbi megkeresztelésekor Ansgar, „észak apostola” vezetett térítéseket Dániába és a svédek közé. A valódi fordulópontot azonban egy másik Harald, a Kékfogúként elhíresült Gormsson 965 körüli megtérése és uralkodása hozta el Dániában, amelynek beszédes emléket állít a jellingi rúnakő. E kétméteres gránittömbön két díszített oldal és egy hosszabb felirat található. Az egyik oldal két fenevad küzdelmét, a másik a – kereszt és az arcán a szenvedés minden jele nélkül – megfeszített Krisztust ábrázolja, akinek kezeit indák kötözik. A feliratban Harald egész Dánia és Norvégia meghódítójaként és a dánok keresztény hitre térítőjeként büszkélkedik.⁴⁵ Az Isten egyedülvalóságát forró vassal bizonygató uralkodó – a szász Widukind híradása szerint – minden alattvalója számára elrendelte a pogány bálványok elhagyását, és kellő tiszteletet adott a papságnak.⁴⁶ S valóban, az időszakos pogány felkelések ellenére a korábbi temetkezési szokások szinte teljesen eltűntek a század végére az országból. A jellingi rúnakő felállítását a szokás egy új hullámát indította útnak: míg korábban leginkább rokonairól emlékeztek meg, határokat jelöltek, vagy egyszerűen kérkedtek e díszített kövekkel tulajdonosaik, immár hitüket is kihírdették általuk. Különösen Svédországban nőtt meg néhány évtized alatt robbanásszerűen a rúnakövek száma, amelyek jól láthatóan jelölik ki a kereszténység terjedési hullámainak.⁴⁷ Némelyikük régi pogány temetők közelében áll, olyan feliratokkal, mint „Isten és Isten anyja segítsd lelkét a világosságba” vagy „Isten nyugosztalja”. Esetükben a régi forma új tartalmat nyert, és hídként szolgált a két vallás között.

Norvégia térítésében az angolszászok hatása messze megelőzte a hamburg-brémai és császári indíttatású térítőutak jelentőségét. Széphajú Harald, aki az izlandi honfoglalás kiváltásában talán a legfontosabb szerepet játszotta, előrelátó

⁴³ Sanmark 2004: 111–115.

⁴⁴ A karoling térítések történetéhez és az általuk alkalmazott módszerekhez: Sullivan 1956; 1994.

⁴⁵ A felirat teljes szövege: „Harald király emeltette e művet az apja, Gormr és az anyja, Thyrvé emlékére; az a Harald, aki megnyerte magának egész Dániát és Norvégiát, és kereszténnyé tette a dánokat.” Pulsiano–Wolf (eds) 1993: 340–341.

⁴⁶ Widukindus 1904: 117–118.

⁴⁷ Brink 2004: 166–167.

módon az angol Æthelstan királyra bízta fiának, a későbbi Jó Hákonnak neveltetését, s ezzel megtette a krisztianizáció felé vezető első lépést. A rendkívül tagolt ország egységesítőjeként és a feudális berendezkedés elindítójaként Harald nyugati szövetségeseket kívánt szerezni magának, korán felismerve a kereszténység jelentőségét és a benne rejlő lehetőségeket. Hákon – papi kíséretével – hazatérve megpróbálkozott ugyan népe áttérítésével, de az kimozdíthatatlannak bizonyult pogányságából, a király pedig – a *Hákonarmál* (Hákon szava) című szkaldikus költemény szerint – végül hitehagyottként, de legalábbis kevert hitűként hunyt el. Pár évtizedes kihagyás után, és háta mögött egy másik angol királlyal, Készületlen Æthelreddel, Óláfr Tryggvason immár karddal térített. Mindössze öt éves uralkodása (995–1000) alatt a part menti, könnyebben megközelíthető területeket tette kereszténnyé Trøndelag magasságáig. Az általa megkezdett munkát Szent – vagy ekkori ragadványnevéen Kövér – Óláfr vitte végbe meggyőzés, erő és jog alkalmazásával.⁴⁸ E második Óláfr az 1030-as stiklestad-i ütközetben lelte halálát (a csatát nem pogányok, hanem más keresztény uralkodók ellen vívta). Az ország ekkor még ugyan nem volt egészen keresztény, de már jelentős ellenállás sem mutatkozott az új hittel szemben, amelyben az első skandináv szent király egész északra kiterjedő erőteljes kultusza jelentős szerepet tölthetett be.⁴⁹ A két Óláfr történetében számos hasonlóság fedezhető fel: mindketten nyugaton keresztelkedtek meg; korán viking karriert futottak be, hírnevet és gazdagságot szerezve; egyazon angol uralkodó támogatta őket, és pontosan tudták, milyen előnyökkel jár egy királyra nézve a kereszténység, amelynek megszilárdítása érdekében megtettek minden tőlük telhetőt.

Svédországban az ezredforduló környékén kezdett talajra lenni a kereszténység. A nagybirtokosok az évszázad során fokozatosan vették fel az új hitet, a folyamat azonban a pogányság mélyre nyúló gyökerei miatt nehezen haladt. Az ország első általánosan elfogadott királya Óláfr Skautkonungr volt, akinek megkeresztelését hagyományosan 1008-ra teszik, bár ennek ellentmondanak az általa 995-ben veretett sigtunai pénzerméken már megtalálható latin kifejezések és keresztény szimbólumok.⁵⁰ A három királyhoz (Haraldr Gormsson, Óláfr Tryggvason, Óláfr Skautkonungr) köthető fordulópontot követően nagyjából 150 évnek kellett eltelnie mindhárom skandináv országban a kereszténység tényleges megszilárdulásáig. Ezalatt az egyházmegyék felállítását, a templomok építését, a bennük szolgáló papság kiművelését, a helyi püspökök kinevezését, a kolostorok alapítását, illetve a tized és a szentkultusz bevezetését kell értenünk. A folyamat egyik csúcsa a lundi érsekség megalapítása volt 1103/1104-ben, amely fél évszázadon át egész Skandinávia metropoliszaként működött.⁵¹

⁴⁸ A két Óláfr és Æthelred norvég térítésekben játszott szerepéhez: Sawyer 1987; az alakjaik körül kialakult legendákhoz: Bagge 2006.

⁴⁹ Antonsson–Garipzanov (eds) 2010.

⁵⁰ Malmer 1996: 100–103, 108–110.

⁵¹ A niðaróssi (trondheimi) érsekséget 1152/1153-ban, az uppsalait 1164-ben állították fel. Sanmark 2004: 22

A fentiek mellett ki kell térnünk a Skandináviában jelen lévő ortodox hatásra is. Brémai Ádám említ egy Osmund nevezetű angol–dán papot, akit eredetileg Brémába küldtek, de inkább Rómában kívánta felszenteltetni magát, majd miután ezt megtagadták tőle, Polóniában (Lengyelország vagy a Kijev környéki területek) érsekké avanzált.⁵² A leírás szerint a svédek érsekként tisztelték, Ádám azonban csavargónak, tanításait romlottnak nevezi, „mellyel megmetye-lyezte a még újhítű barbárokat”. Még inkább nehezményezi a krónikás, hogy Osmundnak sikerült kijárnia a királynál a hamburg–brémai érsekség követeinek menesztését az országból. Mivel vívhatta ki Osmund Ádám haragját? Meglehet, hogy a svéd király, talán Bölcs Jarosláv példáját követve, egyféle „államvallás” kiépítésével próbálta országa függetlenségét kivívni a keresztény világon belül. A keleti jelenlét további elemei között említhetjük a bizánci művészet hatását a gotlandi egyházművészetben, a kijevi hercegnők és skandináv uralkodók gyakori házasságait, a Birka városában talált sírok egyértelmű bizánci vagy kijevi hatásra mutató nyomait és a Konstantinápolyban rég fennálló varég alakulatból hazatért embereket.⁵³ Könnyen elképzelhető, sőt valószínűsíthető, hogy egészen Izlandig elért a keleti kereszténység. Tanult Ari szerint az országban megfordult idegen püspökök között három *ermskirmen*, azaz örmény is volt, ráadásul a *Grágás* külön rendeletekkel szabályozta a keleti papokkal való érintkezést.⁵⁴ Az első öt skálholti püspök történetét elbeszélő *Hungrvakában* (Étvágygerjesztő, 1215 körül) az örmény püspökök úgy kerülnek említésre, mint akik „gyarlóbb kereszténységet tanítottak a többieknél, ezért tetszésre leltek a rossz emberek között”.⁵⁵ Aligha vonható kétségbe – egyes területeken – a keleti kereszténység hatása és bizonyos mértékű jelenléte, az egyházszerkezeti kiépítéséhez azonban már kizárólag nyugati minták szolgáltak alapul.

Skandinávia esetében a térítők olyan módszereket alkalmaztak, amelyek már több más germán nép esetében beváltak.⁵⁶ Ennek oka véleményünk szerint e népek hasonló törzsi-rokoni és hűségi alapokon nyugvó társadalmi felépítésében kereshető. Eszerint ha sikerült egy törzsfőt vagy királyt megnyerni a kereszténység ügyének, úgy annak közvetlen környezete is felvette a keresztiséget. A krisztianizáció így személyes-vazallusi láncokon futott végig: ahogyan a törzsfő

⁵² Adamus Bremensis 1917: 155–157.

⁵³ Garipzanov–Tolochko (eds) 2011.

⁵⁴ Adolf Jörgensen és Jón Jóhannesson az örmény pauliciánus dualista szekta tagjainak gondolja őket – akik tagadták Krisztus testének valódiságát, és elvetették az egyházi hierarchiát a külső istentisztelet minden formájával együtt (Jörgensen 1874–1878: 694; Jóhannesson 1974: 143). Magnús Már Lárusson ezzel szemben azon az állásponton van, hogy inkább ortodox püspökök lehettek (a mai Észak-Lengyelországban található) Warmia vidékéről, ahol 1000 környékétől a 12. századig egy szláv rítus szerint működő püspökség állt fenn. Lárusson 1960.

⁵⁵ Kahle (ed.) 1905: 29.

⁵⁶ A skandináv térítések átfogó tárgyalása számos kiváló munkában fellelhető: Vries 1956–1957; Sawyer 1982; Sawyer et al. (eds) 1987; Sawyer (ed.) 2001; vagy Berend (ed.) 2007. Az egész Európára kiterjedő, de az északi régiót külön fejezetben tárgyaló megközelítéshez: Fletcher 1997; az angol és szász párhuzamokhoz: Sanmark 2004; a germán térítésekhez és azoknak az egyházra gyakorolt visszahatásához: Russell 1994.

vagy király a szűkebb körébe tartozó befolyásos emberekre, úgy azok saját környezetükre és családjaikra hatottak. Természetesen mindig előfordulhattak ettől eltérő esetek, a kereszténység előtti vallásosság azonban nemzetségi-törzsi szinten jóval nagyobb hangsúlyt fektetett a kultusz egységének megőrzésére, mint az egyéni hit megélésére. Ebből kifolyólag a térítések tudatos módon „felülről-lefelé” zajlottak, s bennük a politikai, vallási és nem ritkán gazdasági törekvések lényegében elkülöníthetetlenek voltak.

Az eljárások átgondoltságának és összehangoltságának szemléltetésére két példát hoznánk. 973-ban a „legkeresztényibb” I. Ottó császár találkozára hívta Európa hatalmasságait, amelyen többek között részt vett Kékfogú Haraldr dán király, a későbbi lengyel fejedelem, egy cseh és egy itáliai herceg, Géza magyar fejedelem tizenkét előkelő követe, VI. Benedek római pápa és a bizánci császár küldöttei, sőt még a hispániai Omajjád-dinasztia is képviseltette magát. A quedlinburgi gyűlés egyik eredménye az a határozat volt, amely szerint az újonnan alapítandó püspökségekben a latin fog liturgikus nyelvként szolgálni. Ezzel a nyugati kereszténység és a latinság népek és országok feletti integráló erővé lett, amely alapvető irányt adott az európai viszonyok alakulásának, és gátat vetett a bizánci törekvéseknek.⁵⁷

Az átgondoltság a nem kard általi térítések során fellépő hitvitákban is megfigyelhető. A királyok és nemesek meggyőzése érdekében az egyháznak olyan Istent és hitet kellett mutatnia, amely elfogadható volt mind a harcos vezetőréteg, mind a nép számára, ráadásul oly módon, hogy az új vallásra való áttérés a lehető legészrevétlenebbül menjen végbe. Az új Istent tehát igyekeztek a régiekhez minél hasonlóbb színben feltüntetni, de hangsúlyozva, hogy azokat minden tekintetben felül is múlja (erősebb, hatalmasabb, gazdagabb, több jóakaratot tanúsít az emberek felé). Mivel a hatalmasságok az istenektől eredeztették magukat, közvetítőként szolgáltak az isteni és az emberi világ között, így könnyen a keresztény Isten közeli barátaivá és akaratának megtestesítőivé válhattak népük szemében.⁵⁸

A Skandináviában folytatott hitvitákról nem maradt fenn közvetlen emlékünck, azokról a lehetőségekhez mérten legtisztább képet Winchesteri Dániel Bonifáchoz, „a germánok apostolához” írt 723–724-es leveléből alkothatjuk.⁵⁹ Ebben a püspök a következő útmutatást adja a „barbárok makacosságának” megtöréséhez: kiindulásként nem kell az istenek eredetét vitatni – bármily tévesek is legyenek az erre vonatkozó elképzelések –, hadd ismerjék el maguk a pogányok, hogy az emberek szokása szerint férfitől és nőtől születtek. Ebben azonban be kell látniuk, hogy isteneiknek kezdete volt. Ekkor meg kell kérdezni tőlük, hogy a világot teremtették vagy kezdet nélkülnek gondolják-e. Ha teremtették, úgy ki volt a teremtő? Mert bizonyára nem találhatnak a mindenségben helyet a született isteneknek, mielőtt egyáltalán lett volna a világ.

⁵⁷ Gyula 2006: 21–24.

⁵⁸ Skre 1998: 5; Steinsland 2000.

⁵⁹ Bonifatius 1968: 78–85; Bonifatius 1940: 48–50.

Ha kezdet nélkülinek mondják, úgy számos irattal és fejtegetéssel kell bizonyítani ennek ellenkezőjét. A legsúlyosabb érvet Dániel a levele végére hagyja: ha az istenek valóban mindenhatók, jóságosak és igazak, úgy nemcsak az őket tisztelőket jutalmazták meg, de azokat is büntetik, akik ezt elmulasztják megtenni. Amennyiben ezt ebben a világban teszik, úgy miért hagyják, hogy a keresztények ledöntsék bálványaikat, és eltérítsék tőlük csaknem az egész világot? És hogyan lehetséges az, hogy épp e keresztények bírják az olajban, szőlőben és más jó terményekben gazdag földeket, míg a pogányok jégtől fagyott vidékeken élnek? Az ehhez hasonló vitákban a pogány fél eleve bukásra volt ítélve, hiszen gazdag mítoszaihoz és rítusaihoz még csak kezdetleges teológia sem társult, különösen pedig olyan nem, amelyen ragyogó elmék serege dolgozott, hogy egységes rendszerbe foglalva összegegyeztesse azt az antikvitás bölcsességével.

Az északi térítések korában széles körben elterjedt gyakorlat volt a kereszttel való megjelölés, a *prima signatio*. A mintegy ördögűzés gyanánt szolgáló szertartásról mindössze annyit tudni, hogy a – jobb szó híján – katekéta nyelvére sót tettek, a beavató pap rálehel, és keresztet rajzolt a homlokára. A keresztséghez hasonlóan a *prima signatio* is igen eltérő vélekedésekre adhatott lehetőséget mindkét fél részéről, mindenesetre a megjelöltek számára lehetővé tette a keresztényekkel való érintkezést, kereskedést és az urak szolgálatába szegődést, miközben csak elméletben követelte meg a pogány szokások elhagyását.⁶⁰

AZ IZLANDI TÉRÍTÉSEK

A kontinentális skandináv országokkal ellentétben Izlandon 980 előtt nem találjuk nyomát nagyobb léptékű vagy szervezett missziós törekvésnek. Forrásaink három későbbi térítőútról számolnak be, amelyek közül az első egyéni kezdeményezés volt. Világlátott Þorvaldr Koðránsson a korban szokásos módon külföldön igyekezett nevet és becsületet szerezni magának, s ennek alkalmával találkozott össze Szászországban – az egyébként ismeretlen és talán keleti tanokat hirdető – Friðrekr püspökkel. Együtt térek vissza Izlandra, majd 981 és 986 között többeket megkereszteltek – akiket nem egyszer csodákkal győztek meg –, sok viszálykodásuk miatt azonban végül száműzték őket az országból.⁶¹ Tíz évvel később Óláfr Tryggvason norvég király kezdeményezésére egy másik izlandi, Stefnir Þorgilsson folytatta a térítéseket, aki egy Helgi bjóla nevű kelta (tehát keresztény) honfoglaló leszármazottja volt. Leginkább a déli országrészben működött, ahol előbb prédikálással, majd „szentélyek (*hof*) és oltárok (*hörgr*)” rombolásával próbálta meg elősegíteni a kereszténység terjedését; voltaképpen teljesen eredménytelenül. Sőt, tevékenységével közvetetten azt érte el, hogy

⁶⁰ Sandholm 1965.

⁶¹ Egy érdekes feltevés szerint összefüggés lehet a püspökök száműzése, az általuk megtérített emberek (akikről forrásaink a későbbiek során semmit sem közölnek) és a Vörös Erik által vezetett, 25 hajóból álló, Grönlandra tartó flotta között. Gíslason 1990: 232–233.

a 997-es *alþingin* száműzetéssel büntetendő vétségge nyilvánítsák a pogány istenek káromlását. Az elsősorban keresztény elkövetőket saját rokonaiknak kellett perbe fogniuk, ami hallatlanul súlyos határozatnak számított, hiszen az izlandi társadalom alapját, az összetartást, folytonosságot és stabilitást biztosító nemzeti szerveződést ingatta meg.⁶² Nyáron, amikor Stefnir visszatért Norvégiába, Óláfr király egy újabb térítőt, a féktelen természetű vikingből lett, továbbra is féktelen – viking természetű – papot, Þangbrandt küldte el a helyébe. Þangbrandr származását tekintve fríz vagy szász lehetett, s a későbbi hagyomány hozzá kötötte a *kristnitaká*ban kulcsszerepet játszó összes törzsfő megtérítését a század utolsó két évében.⁶³

Az első irodalmi emlékek, a szkaldikus költemények alapján a hittérítők és az izlandi pogányok közötti találkozások sok esetben gúnyolódásba csaptak át.⁶⁴ Ezek megértéséhez a szövegekben egyre-másra előforduló *níð* kifejezést kell közelebbről megvizsgálnunk, amely rágalom, becsületsértés jelentéssel bír, azonban egy összetett jelenséget jelöl.⁶⁵ Súlyos következményekkel járó vádak voltak ezek, leginkább szexuális elhajlással vagy férfiatlansággal hozták hírbe a szemben álló felet. A korabeli ember hírneve szimbolikus tőke volt; ennek hiányában lehetetlen volt követőkhöz, vagyonhoz vagy éppen megfelelő rokoni kapcsolatokhoz jutni. Egy férfi szimbolikus tőkéje értelméből, erejéből, harci képességeiből és becsületéből fakadt, melyeknek megőrzése minden társadalmilag felelős ember számára alapvető fontossággal bírt. A térítőknek, hogy a munkájukhoz szükséges támogatottságot megszerezzék, valódi férfihoz illő hírnevet kellett fenntartaniuk. E hírnév ellenben meglehetősen törékeny volt, s egyetlen szerencsétlenül kezelt *níð* is könnyen darabjaira törhette. A *Grágás* a rágalom súlyosságától függően részleges vagy teljes száműzetéssel sújtotta a *níðek* elkövetőit, így azok megítélése akár egy gyilkossággal is felért.⁶⁶ Ennek megfelelően a sértésre adott „helyes” válasz nem egy viszonsértés, hanem fizikai erőszak volt.⁶⁷ A számos eset közül most csupán egyet említünk: amikor az első térítő páros az egyik gyűlésen mondott prédikációja után az alábbiakat kapta válaszul:

„Hefr börn borit
byskup níu,
þeira's allra
Þorvaldr faðir.”⁶⁸

„A püspök terhe volt
kilenc gyerek,
mindahánynak
Þorvald az apja.”

⁶² Jochens 1999: 645.

⁶³ Grønlie (ed.) 2006: 23, 60. jegyzet.

⁶⁴ Az óészaki irodalom és szkaldikus költészet legfőbb jellegzetességeinek áttekintéséhez: Clunies Ross 2000; O'Donoghue 2003; McTurk 2005. Kifejezetten a szkaldikus költészethez: Turville-Petre 1976.

⁶⁵ Érdekes módon a *níðask á trú sinni* hitehagyást jelent. A *níðek* szerepének kellő érzékeltetéséhez: Sørensen 1983.

⁶⁶ Finssen (ed.) 1974: 181–185.

⁶⁷ Self 2010: 187.

⁶⁸ *Kristni saga* 2015: 58.

Porvaldr azonnal végzett a versike két költőjével. Noha a püspök ezt nem találta különösebben keresztényinek, a kíméletlen válasz szükségességét ő is belátta.⁶⁹

Korábban érintettük a honfoglaláskor már keresztényként érkező keltákat, akiknek jelenléte kétségbe vonja az olyan kijelentéseket, mint amellyel Sturla Þórðarson *Landnámabókja* végződik, miszerint „majd száz télen át teljesen pogány volt az ország”.⁷⁰ A befolyásos keresztény vagy legalábbis kereszténység által érintett első honfoglalók leszármazottai ugyan kénytelenek voltak lemondani felmenőik hitéről, amennyiben *goðiságra* vagy a közösségi életben való részvételre törekedtek, a számtalan szolgálta azonban – akiket nem egyszer a gyermekek nevelésével is megbíztak – legalább részben megőrizhette a maga vallását. A Nyugati-fjordokban számos településnév keresztény jelenlétről árulkodik, ráadásul alig találtak pogány sírokat a környéken, a dél-izlandi területeken pedig Kirkjubær kezdetektől fogva kitüntetett keresztény központnak számított.⁷¹ A térítő Stefniur – mint fentebb említettük – egy kelta honfoglaló leszármazottja volt, s a térítések is leginkább a már keresztények által lakott területekre összpontosultak. Az izlandi térítésekben játszott keleti és kelta részvétel elhallgatása mögött az egyházszervezetet kialakító római irányzat tekintélyének védelmét sejthetjük.⁷²

A szkaldikus versek alapján az első prédikációkban nem sok szó eshetett a szenvedő és megváltó Krisztusról, a bűnről vagy a kegyelemről, viszont annál többet hallhattak a „királyok királyáról”, „az emberek legnagyobb uráról”, „Isten nagyhatalmú egyszülött fiáról”, „a Napcsarnok királyának fiáról” és „Róma hatalmas királyáról” az izlandiak. A népnek és vezetőiknek a győzedelmes Fehér Krisztust hirdették, a gonosz hatalmak legyőzőjét, aki – a régi és új vallás követőihez hasonlóan – összemérte erejét a pogány istenekkel. Szent Mihály, a leg-harciasabb angyal szintén jelentős hangsúlyt kapott.⁷³ A sagairódalom csúcsaként számon tartott *Njáls sagá*ban például Sídu-Hallr csak abban az esetben hajlandó felvenni a keresztiséget, ha az arkangyal lesz az őt védő *fylgijává*, amely a pogány lélekképzetek egyik markáns eleme volt.⁷⁴ Szent Mihály folyton visszatérő alakja meglepően sokat őriz a pogány erényekből, s a nép emlékezetének eredeti nyoma, egyben a korábbi hiedelmek, gondolatok átalakulásának és továbbélésének megjelenítője lehet.

Az *Íslendingabók* hetedik fejezete szerint Hallr Þorsteinsson, Hjalti Skeggjason, Fehér Gizurr Teitsson „és sok más törzsfő” keresztiségre lelt Óláfr király bajnoka, Þangbrandr által, mégis többen voltak azok, „akik a kereszténység ellen szólaltak fel, és visszautasították a hitet”.⁷⁵ Ha hihetünk forrásainknak,

⁶⁹ Sørensen 1983: 54–56.

⁷⁰ Jónsson (ed.) 1900: 231.

⁷¹ Gíslason 1990: 226–227. A kutatók emellett a keleti fjordok déli részét és Akranest, Kjóst, Kjalarnest, valamint a keleti Sída melletti Pappylit vélik keresztény központoknak.

⁷² Gíslason 1990: 225.

⁷³ Cormack 1994: 132–133, 186–188.

⁷⁴ Ellis 1968: 130–138.

⁷⁵ Þorgilsson 2016: 82.

Pangbrandr rendkívül sikeres térítést vitt végbe mindössze két év alatt, a királyhoz való visszatértekor mégis úgy beszélt Izlandról, mint ahol semmi esélye a kereszténység előbbre jutásának. Az ellentmondás mögött egyfelől a sagákra jellemző drámai feszültségkeltés állhat (hiszen így a kereszténység felvétele még csodálatosabb eseményként tűnhet fel), könnyen elképzelhető viszont az is, hogy a király és bajnoka a megérdemelnél nagyobb dicsfényt kapott. Ezt támasztja alá Fehér Gizurr beszámolója a *Kristni saga*ban, aki a kereszténység terjedésének megtorpanását éppen Pangbrandr türelmetlenségével és erőszakosságával magyarázza.⁷⁶ Theodoricus Monachus a harmadik térítőútját szintén „sikertelennek” mondja, bár ezt az izlandiak „veleszületett csökönyösségének és vad természetének” tudja be.⁷⁷ Az izlandi keresztény pártiak – talán Pangbrandrtól független – sokaságát és erejét a legjobban mégis az mutatja, hogy egy évvel a térítő távozását követően a kereszténység törvénnyé lett az országban.

A KERESZTÉNYSÉG FELVÉTELE IZLANDON

Miután a harmadik térítő, Pangbrandr „megölt két vagy három embert”, száműzték az országból.⁷⁸ Az ítéletet kihirdető, 998-ban tartott gyűlésen érthető módon a vallás kérdése állt a középpontban. Szó szót követett, a vita kezdett elmérgesedni, végül Hjalti Skeggjason elszavalta a tanulmány elején idézett rövid versét. A viszonyok megváltozásáról árulkodik, hogy a pogányok csak komoly nehézségek árán tudták az előző évi törvényeket érvényre juttatni vele szemben. A keresztények elégedetlenségét táplálta a törvénykezésből és vezetői szerepkörből való kizárásuk; „bár a törzsfők közt kisebbségben voltak, mégis voltak annyian, hogy ne lehessen többé teljesen kirekeszteni őket az ország kormányzásából”.⁷⁹ A keresztények Hjalti után menesztették Norvégiába a megfontolt, békeszerető emberként ábrázolt Gizurrt, hogy vehemens veje és Pangbrandr beszámolója mellett Óláfr király józanabb véleményt is hallhasson az izlandi viszonyokról. (Úgy tűnik, a király támogatására nemcsak feltétlen számítottak, de szükségük is volt rá.) Óláfr király a még mindig pogány szigetről érkező hírek hallatán, első felindulásában szórt fenyegetéseit és egy esetleges invázió lehetőségét a források valós veszélyként tüntetik fel, azonban ez utóbbinak esélye igen csekély lehetett: saját országa belső zúgolódásai és közvetlen szomszédjai égetőbb problémákkal szembesítették; ezek súlyosságát jelzi, hogy a királynak két hónappal Gizurr és Hjalti távozását követően nyoma veszett a svoldi csatában.⁸⁰

⁷⁶ „Gizurr bizton állította, hogy a kereszténység előrejutna Izlandon, ha az emberek bölcs szóra hallgathatnának. »Pangbrandr viszont féktelen volt ott is, akárcsak itt. Sokakat megölt, és ezt nehezen vették az emberek egy idegentől.«” *Kristni saga* 2015: 67.

⁷⁷ Theodoricus Monachus 1998: 15.

⁷⁸ Þorgilsson 2016: 82.

⁷⁹ Gíslason 1990: 239.

⁸⁰ Theodoricus Monachus 1998: 18; Grønlie 2006: 69, 89. jegyzet.

Mindenesetre Óláfr végül támogatásáról biztosította a hozzá érkezett követséget, melyet szimbolikus üzenete – és feltehetőleg egy tekintélyes összeg – kíséretében visszaküldött Izlandra.⁸¹

Az ezredfordulón tartott *alþingi* előtt egybegyűlt keresztények támogatói között már számos befolyásos törzsfő és *goði* is akadt, s a gyűlés folyamán egyre többen csatlakoztak hozzájuk. Maga a gyűlés kezdetben három csoportból tevődött össze: a kétségkívül legnépesebb pogányokéból; az ekkor még egyik irányba sem elkötelezett pártatlanokéból; és a meglepően nagyszámú keresztényekéből. Az első gyűlésnapon sikerült elkerülni az összetűzést. Másnap reggel a keresztények misét tartottak, majd a törvényköhöz tértek. Átadták a király üzenetét, amely olyan feszült hangulatot váltott ki, hogy az egyik beszámoló szerint egy vulkán is kitört a nyomában. (Izland tektonikai viszonyait ismerve könnyen meglehet, hogy nem csupán irodalmi hatáskeltő eszközzel van dolgunk.) A nagyhatású beszéd után a gyűlésen résztvevők egyenként – *goðij*aiktól és korábbi véleményüktől függetlenül – tették le voksukat valamelyik oldal mellett, s mindkét csoport a másiktól külön törvényt követelt magának. A keresztények Sídu-Hallrt kérték meg törvényadójuknak, ő azonban átadta e szerepet a pogány törvénytmondónak, Þorgeirr *goðin*ak. E mozzanattal kapcsolatban leírásaink nem fogalmaznak egyértelműen. A *Kristni sagá*ban ez áll:

„Hallr keypti hálfu hundraði silfrs at Þorgeiri goða, er þá hafði lögsögu, at hann segði upp lög hvártveggi, kristin ok heiðin, ok var hann þá enn eigi skírðr.”

„Hallr félszáz ezüstöt fizetett Þorgeirr goðinak, az akkori törvénytmondónak, hogy felmondja mindkét törvényt, a keresztényt és a pogányt, pedig ő még nem volt ekkor megkeresztelve.”⁸²

A *keypti at* éppúgy utalhat a törvénytmondói tisztséggel járó fizetésre, mint megvesztegetésre; a *lög hvártveggi* jelentheti a két csoport külön törvényét, de akár értelmezhető egy mindkettőre közösen vonatkozó szabályként is. Sajnos más rendelkezésre álló forrás sem segít sokat a dolog tisztázásában. Oddr Snorrason szerint Þorgeirr azonnal kihirdette a keresztény törvényt fél márkáért cserébe; az *Óláfs saga Tryggvassonar en mesta* Hallrnak tulajdonítja a legfontosabb kitételek rögzítését az általa fizetett félszáz ezüst fejében; a *Njáls sagá*ban három márka üti Þorgeirr markát a törvény felmondásáért, míg Ari „szándékosan homályban hagyja” a megállapodás körülményeit.⁸³ A törvénytmondó ezután visszavonult a szállásul szolgáló, kőből és tőzegből épült hajlékába (*búð*), lefeküdt a földre, fejére borította köpenyét, és egy teljes napon át mozdulatlan maradt. Jón Hnefill Aðalsteinsson összegyűjtötte a különböző vélekedéseket arról, vajon mit csinálhatott Þorgeirr a csuklya alatt. Egyesek szerint csak időre és nyuga-

⁸¹ Þorgilsson 2016: 82–83; *Kristni saga* 2015: 68.

⁸² *Kristni saga* 2015: 69–70.

⁸³ Grønlie 2006: 25.

lomra volt szüksége, hogy átgondolja, melyik törvényt hirdesse ki; mások úgy látják, hogy már korábban megállapodott Sídu-Hallrral az új törvényben, így ez idő alatt a másnapi beszédét fogalmazta. Vannak, akik egyetértenek az előzőkkel, de szerintük a törvénytmondó inkább azon tűnődött, hogy mit lehetne kínálni engedményként a pogány fél számára. Björn M. Ólsen egy helyütt – jó humorral – azt mondta: a *Völuspát* költötte, de legalábbis a költői munka elmélyüléséhez hasonló meditációba merült, hogy tisztán és meggyőzően szólhasson majd hallgatóságához.⁸⁴ Olyanok is akadnak, akik – korunk politikusaiból kiindulva – a köpeny alatt eltöltött időt pusztá ürügynek tartják arra, hogy Þorgeirr „zárt ajtók mögött” tárgyalhasson mindkét féllel, és kellő támogatottságot szerezzen döntésének. Maga Aðalsteinsson egy ősi pogány rituálé mellett érvel, amely éppúgy elképzelhető, mint más feltételezések némelyike.⁸⁵ Biztosan persze nem tudhatjuk, mi történt.

A két csoport eközben külön gyűlést tartott, és olyan kétségbeesetten (vagy éppen eltökélten) kívánta a maga győzelmét, hogy mindkettő az emberáldozat lehetőségét kezdte fontolgatni. (Erre a keresztények természetesen nem emberáldozatként, hanem „a mi Urunk Jézus Krisztus győzelmi áldozataként” próbáltak gondolni.) Az áldozatra végül nem került sor, de nem elképzelhetetlen, hogy komolyan felmerült az ügy ily módon való befolyásolásának gondolata. Brémai Ádám mellett többek között Merseburgi Thietmar és a *Guta saga* is említést tesz a skandináv emberáldozatokról, amelyek sosem voltak hétköznapi események.⁸⁶ Megtartásukra egy-egy király hadi sikere vagy sikertelensége, országos éhínségek, szárazság, ellenséges betörések vagy éppen egy ősi, mitikus esemény felelevenítése adhatott okot. Többféle áldozati mód létezett: akasztás, ledöfés, vízbe fojtás, gerinctörés vagy sziklákról való lelökés, melyek közül ekkor Izlandon az utóbbi lehetett használatban – legalábbis a *Kristni saga* szerint.⁸⁷

999. június 24-én Þorgeirr felkelt a köpeny alól, összehívta a gyűlést a törvénykőnél, és egy rendkívül jól sikerült beszédet tartott. Mindkét oldalt meggyőzte arról, hogy jobb a békesség a békétlenségénél, s hogy egyezsége kell jutniuk, amihez kinek-kinek engednie kell a maga követeléseiből. Szónoklata nyomán az országgyűlés pártjai belátták: ugyanaz kell legyen mindnyájuk törvénye és vallása, ha nem akarják országuk pusztulását. Egy törvényében két részre szakadt ország megoldhatatlan szervezeti bonyodalmat jelentett volna, hiszen így egyes szomszédokra más-más szabályok vonatkoznának, amivel az egész törvény értelmét vesztené; a két csoport esetleges földrajzi elkülönülésére pedig sem alkalom, sem lehetőség nem volt. Þorgeirr beszédében talán az izlandiak

⁸⁴ A *Völuspá* (A jósnő szava) az *Edda-versek* egyik legnagyobb hatású remekműve, amely átfogó képet nyújt az óészaki mitológiáról. Egyes értelmezések szerint a pogány kor letűnéséről és a kereszténységre való áttéréstről szól a költeménybe foglalt Ragnarök, az Istenek Végzete (Richard Wagner *Ringjében* az „Az istenek alkonya”). Magyar fordításai közül Bernáth Istvánét ajánljuk: Bernáth 2011: 147–162.

⁸⁵ Aðalsteinsson 1978: 103–123.

⁸⁶ Pulsiano–Wolf (eds) 1993: 523.

⁸⁷ *Kristni saga* 2015: 70.

haladó szellemére is hatni kívánt: lehetőségükben áll vér nélkül megtenni mind-azt, amire a királyságok csak hosszú és szenvedéssel terhes harcok következtében voltak képesek. Ezt követően a gyűlés egyhangúlag megtette őt döntőbírónak; s e szerepnek maradéktalanul megfelelt, hiszen nemcsak nyitott gondolkodású, ugyanakkor hagyományokat tisztelő pogány *goði* és törvénytmondó volt, de a legnagyobb tekintélynek örvendő keresztény vezető támogatását is bírta. Döntését ismerjük: a számottevő pogány lakosság dacára az ország keresztény törvényeket vesz fel, mindenkinek kötelező megkeresztelkedni, a titokban tartott áldozatokat és a hozzájuk kapcsolódó lóhúsfogyasztást (*brossakjötsát*) illetően azonban továbbra is a régi törvények maradnak érvényben, s a népességszabályozás eszközeként szolgáló *barnaútburð*, a nem kívánt gyermekek kitétele is megengedett marad.⁸⁸ A *Kristni saga* a kerstséghez hozzáteszi az egy Istenben való hit kötelezettségét, amelyet a *Njáls saga* kibővíti „egy Istenben, Atyában és Fiúban és Szentlélekben” megfogalmazásra.⁸⁹ Minderről az *Íslendingabók* mit sem tud, s egy ilyen előírás meglehetősen valószínűtlennek tűnik, különösen három évvel azt követően, hogy keresztényellenes törvényeket hoztak, és a „kereszténységet nagy szégyennek tartották az egész családra nézve”.⁹⁰ A gyűlés végeztével minden jelenlévő részesült a kerstség rítusában az *Øxará* folyóban – kivéve az északi és déli negyedből származókat, akik nem voltak hajlandók hideg vízbe merítkezni (őket később egy meleg vizes forrásnál kerstselték meg) –, s ezzel a kerstség törvénné lett Izlandon.

Az egyházszervezet kiépülése hasonló gördülékenységgel, de érthető módon lassabban ment végbe. Friðrekr megjelenésétől az első helyi püspök 1056-os felszenteléséig összesen 75 esztendő telt el, mialatt Tanult Ari szerint tizenkét utazópüspök fordult meg az országban, akik megtanították a népet a *Pater nosterre*, a *Credóra* és a kerstsítésre, vagyis a legalapvetőbb hitbeli és egyházi követelményekre.⁹¹ E püspökök missziós tevékenységét – beleértve a társadalom tehetősebb rétegeiből kikerülő első papok kinevelését – minden bizonnyal az „arisztokraták” támogatása tette lehetővé.⁹² A *goðik* intézménye által világos lehetett az izlandiak számára, hogy az élet vallásos és politikai síkjai nem mindig állnak távol egymástól, s így akár az is természetesnek hathatott, amikor a korábbi pogány vezetők közül váltak ki a legfelsőbb klérus első tagjai.

Az első izlandi püspök Fehér Gizurr legidősebb fia, az 1006-ban született Ísleifr volt. Apja a szászországi Herfordba küldte tanulni őt, ahonnan már felszentelt papként tért haza, majd – népe kérésére – ötvenéves korában a hamburg–brémai érsek püspökké avatta. Skálholtban állíttatta fel székét, amelyhez jól működő iskola társult, ötven évvel később (1106) pedig az északi negyed külön püspöksége is megalapult Hólarban. A középkori izlandi szerzők által

⁸⁸ Porgilsson 2016: 84; *Kristni saga* 2015: 71. A kitételek eltörlésére 1016 körül került sor.

⁸⁹ Sveinsson (ed.) 1954: 272.

⁹⁰ *Kristni saga* 2015: 61.

⁹¹ Porgilsson 2016: 85.

⁹² Vésteinsson 2000: 78.

kialakított hagyomány a 11. század egészére békés aranykorként tekintett, melynek csúcspontját az 1097-es év jelentette: ekkor került bevezetésre az egyházi tized, méghozzá elsőként az északi országokban.⁹³

Hamar megjelentek a könnyen felépíthető, apró méretű magántemplomok (*ecclesia propria*) a szigeten – gyakran korábbi szentélyek vagy sírhalmok helyén, mintegy a vallási folytonosság érzésének erősítéseként –, a működésükhöz szükséges liturgiai és nyelvi készséggel rendelkező papok, könyvek, miseruhák és egyéb kegytárgyak összegyűjtése azonban hosszú időt vett igénybe. Ezzel szemben már 1123-ban, tizenhét évvel a bolognai *Decretum Gratiani* előtt, Izlandnak becikkelyezett egyházjoga volt, amely ugyanakkor megmaradt elvont jogszabálygyűjteménynek.⁹⁴ A gyakorlatban a papok nyíltan szeretőket tartottak, gyermekeik voltak, a püspökök pedig tekintélyes világi befolyással rendelkeztek. Az egyházi élet szervezésében és vezetésében kiemelkedő Haukadælir és Oddaverjar családok a közügyekben is megkerülhetetlennek számítottak, s az izlandi függetlenség 1262–1264-es elvesztését megelőző időszakot már egyértelműen az egyházi hatalommal is bíró törzsfők uralma jellemezte.

FORRÁSOK

- Adamus Bremensis, Magister 1917: *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*. (Hg. Schmeidler, Bernhard). (Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum Rerum Germanicarum in usum scholarum.) Hannover–Leipzig.
- Bonifatius 1940: *The Letters of Saint Boniface*. (Ed. Evans, Austin P.; trans. Emerton, Ephraim.) New York.
- Bonifatius 1968: *Briefe des Bonifatius. Wilibalds Leben des Bonifatius. Nebst einigen zeitgenössischen Dokumenten*. (Hg. Reinhold, Rau.) (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 4.) Darmstadt.
- Dennis, Andrew – Foote, Peter – Perkins, Richard (eds) 1980: *Grágás. Laws of Early Iceland: Grágás I*. Winnipeg.
- Dicuil, Hibernicus 1967: *Liber de mensura orbis terrae*. (Ed. Tierney, James, J.) (Scriptores Latini Hiberniae 6.) Dublin.
- Finssen, Vilhjálmur (ed.) 1974 [1852]: *Grágás. Konungsbók*. Odense.
- Jónsson, Finnur (ed.) 1900: *Landnámabók I–III. Hauksbók. Sturlubók. Melabók*. København.
- Kahle, Bernhard (ed.) 1905: *Kristnisaga. Þáttur Þorvalds ens víðforla. Þáttur Ísleifs biskups Gizurarsonar. Hungruvaka*. Halle.
- Kristni saga* 2015: *Kristni saga – A kereszténység története*. (Ford. és a bevezetőt írta: Veress Dávid.) *Vallástudományi Szemle* (11.) 1. 49–76.

⁹³ Vésteinsson 2000: 63–69.

⁹⁴ Logan 2002: 85.

- Sturluson, Snorri 1893: *Heimskringla: Nóregs sögur af Snorri Sturluson*. 1. vol. (Ed. Jónsson, Finnur.) København.
- Sveinsson, Einar Ól. – Þórðarson, Matthías (eds) 1935: *Eyrbyggja saga*. (Íslenzk fornrit 4.) Reykjavík.
- Sveinsson, Einar Ól. (ed.) 1954: *Brennu-Njáls saga*. (Íslenzk fornrit 12.) Reykjavík.
- Theodoricus Monachus 1998: *Historia de antiquitate regum norwegiensium. The Ancient History of the Norwegian Kings*. (Trans., ed. McDougall, David – McDougall, Ian.) London.
- Porgilsson, Ari 2016: Íslendingabók – Az izlandiak könyve. (Ford.: Veress Dávid.) *Valástudományi Szemle* (12.) 1. 73–93.
- Widukindus, Monachus Corbeiensis 1904: *Rerum gestarum saxoniarum libri tres*. (Hg. Waltz, Georg et al.) (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum.) Hannover–Leipzig.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Aðalsteinsson, Jón Hnefill 1978: *Under the Cloak: The Acceptance of Christianity in Iceland with Particular Reference to the Religious Attitudes Prevailing at the Time*. Uppsala.
- Antonsson, Haki – Garipzanov, Ildar H. (eds) 2010: *Saints and their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*. Turnhout.
- Antonsson, Haki 2010: Traditions of Conversion in Medieval Scandinavia: A Synthesis. *Saga-Book* (24.) 25–74.
- Bagge, Sverre 2006: The Making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olaf Trygvason and the Conversion of Norway. *The Journal of English and Germanic Philology* (105.) 4. 473–513.
- Berend, Nora (ed.) 2007: *Christianization and the Rise of Christian monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*. Cambridge.
- Bernáth István 2011: *Skandináv mitológia*. Budapest.
- Brink, Stefan 2004: New Perspectives on the Christianization of Scandinavia and the Organization of the Early Church. In: Adams, Jonathan – Holman, Katherine (eds): *Scandinavia and Europe 800–1350: Contact, Conflict, and Coexistence*. Turnhout, 164–175.
- Cleasby, Richard – Gudbrand Vigfusson 1875: *An Icelandic–English Dictionary*. Oxford.
- Clunies Ross, Margaret 2000. *Old Icelandic Literature and Society*. Cambridge.
- Cormack, Margaret 1994: *The Saints in Iceland: Their Veneration from the Conversion to 1400*. Brussels.
- Duke, Sián 2001: Kristni saga and its Sources: Some Revaluations. *Saga-book* (25.) 4. 345–366.
- Einarsdóttir, Ólafía 1964: *Studier i kronologiske metode i tidlig islandsk historieskrivning*. (Bibliotheca Historica Lundensis 13.) København.
- Eldjárn, Kristján – Friðriksson, Adolf 2000: *Kuml og haugfé: úr heiðnum sið á Íslandi*. 2. útg. Reykjavík.

- Ellis, Hilda Roderick 1968: *The Road to Hel: A Study of the Conception of the Dead in Old North Literature*. New York.
- Fletcher, Richard 1997: *The Conversion of Europe: from Paganism to Christianity: 371–1380 AD*. Glasgow.
- Follett, Westley 2006: *Céli Dé in Ireland. Monastic Writing and Identity in the Early Middle Ages*. London.
- Garipzanov, Ildar – Tolochko, Oleksiy (eds) 2011: *Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks*. Kiev.
- Gíslason, Jónas 1990: Acceptance of Christianity in Iceland in the Year 1000 (999). In: Ahlbäck, Tore (ed.): *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names*. Åbo, 223–255.
- Grønlie, Siân (ed.) 2006: *Íslendingabók. Kristni Saga*. London.
- Gunnel, Terry 2001: Hof, Halls, Goðar and Dwarves: An Examination of the Ritual Space in the Pagan Icelandic Hall. *Cosmos* (17.) 1. 3–36.
- Gyula, János 2006: Der Hoftag in Quedlinburg 973 In: Ranft, Andreas (Hg.): *Der Hoftag in Quedlinburg 973: Von den historischen Wurzeln zum Neuen Europa*. Berlin, 19–27.
- Helgason, Agnar – Sigurðardóttir, Sigrún – Nicholson, Jayne et al. 2000: Estimating Scandinavian and Gaelic Ancestry in the Male Settlers of Iceland. *American Journal of Human Genetics* (67.) 3. 697–717.
- Jochens, Jenny 1998: *Women in Old Norse Society*. Ithaca–London.
- Jochens, Jenny 1999: Late and Peaceful: Iceland's Conversion Through Arbitration in 1000. *Speculum* (74.) 3. 621–655.
- Jóhannesson, Jón 1974: *A History of the Old Icelandic Commonwealth*. (Trans. Bessason, Haraldur.) Manitoaba.
- Jørgensen, Adolf Ditlev 1874–1878: *Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling*. København.
- Lárusson, Magnús Már 1960: *On the So-Called "Armenian" Bishops*. Reykjavík.
- Logan, Francis Donald 2002: *A History of the Church in the Middle Ages*. London–New York.
- Malmer, Brita 1996: Sigtunamýntningen som källa till Sverigeskristnande. In: Nilsson, Bertil (ed.): *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Uppsala, 85–113.
- McTurk, Rory 2005: *A Companion to Old Norse – Icelandic Literature and Culture*. Oxford.
- O'Donoghue, Heather 2003: *Old Norse-Icelandic Literature: A Short Introduction*. Oxford.
- O'Dwyer, Peter 1981: *Céli Dé. Spiritual reform in Ireland, 750–900*. Dublin.
- Olsen, Olaf 1966: *Hørg, hov og kirke: Historiske og arkæologiske vikingetidsstudier*. København.
- Pulsiano, Phillip – Wolf, Kirsten (eds) 1993: *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. New York–London.
- Russell, James C. 1994: *The Germanization of Early Medieval Christianity: A Sociohistorical Approach to Religious Transformation*. New York.
- Sandholm, Åke 1965: *Primsigningsriten under nordisk medeltid*. Åbo.

- Sanmark, Alexandra 2004: *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*. (Occasional Papers in Archeology 34.) Uppsala.
- Sawyer, Brigit et al. (eds) 1987: *The Christianization of Scandinavia*. Alingås.
- Sawyer, Brigit – Sawyer, Peter 2003: Scandinavia enters Christian Europe. In: Helle, Knut (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge, 147–159.
- Sawyer, Peter 1982: *Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700–1100*. London.
- Sawyer, Peter 1987: Ethelred II, Olaf Tryggvason, and the Conversion of Norway. *Scandinavian Studies* (59.) 3. 299–307.
- Sawyer, Peter (ed.) 2001: *The Oxford Illustrated History of the Vikings*. Oxford.
- Self, Kathleen M. 2010: Remembering Our Violent Conversion: Conflict in the Icelandic Conversion Narrative. *Religion* (40.) 3. 182–192.
- Skre, Dagfinn 1998: Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events. *Scandinavian Journal of History* (23.) 1–2. 1–19.
- Sørensen, Preben Meulengracht 1983: *The Unmanly Man: Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society*. (Trans. Turville-Petre, Joan) Odense.
- Steinsland, Gro 2000: *Den hellige kongen: Om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*. Oslo.
- Steinsland, Gro 2005: *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo.
- Strömbäck, Dag 1975: *The Conversion of Iceland: A Survey*. (Trans. Foote, Peter.) London.
- Sullivan, Richard Eugene 1956: Carolingian Missionary Theories. *The Catholic Historical Review* (42.) 3. 273–294.
- Sullivan, Richard Eugene 1994: *Christian Missionary Activity in the Early Middle Ages*. Brookfield (Vermont).
- Sundqvist, Olof 2016: *An Arena for Higher Powers: Ceremonial Buildings and Religious Strategies for Rulership in Late Iron Age Scandinavia*. Leiden–Boston.
- Syrett, Martin 2004: *Scandinavian History in the Viking Age: a Select Bibliography*, 3. ed. Cambridge.
- Turville-Petre, Edward Oswald Gabriel 1976: *Scaldic Poetry*. Oxford.
- Vésteinsson, Orri 1998: Patterns of Settlement in Iceland: A Study in Prehistory. *Saga-book* (25.) 1. 1–29.
- Vésteinsson, Orri 2000. *The Christianization of Iceland. Priests, Power and Social Change 1000–1300*. Oxford.
- Vries, Jan de 1956–1957: *Altgermanische Religionsgeschichte*. 2 vols. 2. Aufl. Berlin.